

СВІТОВІ ТЕНДЕНЦІЇ ТА ВІТЧИЗНЯНІ ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ВИЩОЇ ОСВІТИ

УДК 159.923;355.23;159.92

Лапчинський В. В.

кандидат сільськогосподарських наук, доцент, декан факультету агротехнологій і природокористування
Заклад вищої освіти «Подільський державний університет»

Кам'янець-Подільський, Україна

E-mail: larchina-inbox@ukr.net

ORCID: 0000-0002-8367-6334

Горіховський М. В.

кандидат економічних наук, викладач вищої
категорії, стажер Премії імені Івана Виговського,

член мережі дослідників RENET

Кам'янець-Подільський, Україна

E-mail: maksym.gorikhovskiy@gmail.com

ORCID: 0000-0002-8777-8071

Оганесян В. С.

кандидат економічних наук, викладач вищої категорії,
заступник директора з навчальної роботи
ВСП «Фаховий коледж економіки, права та інформаційних технологій»
ПЗВО «Кам'янець-Подільський податковий інститут»

Кам'янець-Подільський, Україна

E-mail: oganesjan2009@ukr.net

ORCID: 0000-0001-6511-0284

Кондрашов О.

доктор філософії, доцент факультету освіти та соціальної роботи. Університет Томпсон Ріверс
Камлупс, Канада

E-mail: okondrashov@tru.ca

ВПЛИВ ВІЙНИ НА ОСВІТУ: ФОРМУВАННЯ ТОЛЕРАНТНОСТІ ТА СТРЕСОСТІЙКОСТІ У СТУДЕНТІВ ЗАКЛАДІВ ФАХОВОЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ

Анотація

Статтю присвячено дослідженню впливу війни на освіту та психологічний стан студентів закладів фахової підготовки осіб у Хмельницькій області. Розглянуто історичний контекст війни з її впливом на освітні процеси, встановлено взаємозв'язок між воєнними подіями та формуванням толерантності у студентів фахової підготовки.

Незважаючи на труднощі, більшість студентів демонструють значну життєстійкість, чому сприяє їхня прихильність до освіти. Однак рівень комунікативної толерантності варіюється, що вказує на необхідності подальшого розвитку цієї навички в деяких студентів задля забезпечення гармонійних стосунків і мирного співіснування.

Дослідження підкреслює, що в умовах війни такий цілеспрямований вид діяльності, як освіта, може сприяти життєстійкості молоді. Водночас, необхідні цільові втручання, включно з позанавчальними тренінгами по управлінні стресом, розвитку емоційного інтелекту, подолання стереотипів та опанування ефективної комунікації.

На основі проведеного дослідження зроблено висновок про те, що війна має значний вплив на освіту та психологічний стан студентів, війна може призводити до зниження якості освіти, погіршення психологічного стану студентів, підвищення рівня стресу та тривоги.

Ключові слова: війна, освіта, толерантність, стресостійкість, студенти, професійна освіта.

Вступ. У сучасному світі воєнні конфлікти та кризові ситуації стають неодмінною реальністю. Це впливає на всі сфери життя суспільства, включаючи освіту. Студенти закладів фахової підготовки (ФПО) є особливою групою, на яку воєнні обставини створюють великий тиск. Освіта грає важливу роль у формуванні толерантності та стресостійкості, що стає надзвичайно актуальним у воєнний період [3, 4, 5]. Сьогодні існує значна кількість досліджень, присвячених впливу війни та воєнних конфліктів на освіту. Human Right Watch, описують наслідки війни для освіти молоді та дітей [6]. ЮНІСЕФ публікує звіти, у яких наголошується на негативному впливі конфліктів на доступ дітей до освіти [7]. Коструба та співавт. досліджували психологічне благополуччя студентів у період війни [8]. Курапов та співавт. проаналізували вплив російсько-української війни на студентів та персонал українських ЗВО [2]. Прудченко та співавт. досліджували вплив російсько-української війни на систему вищої освіти в Україні [9].

Що стосується толерантності та стресостійкості студентів, то Циганенко досліджувала психологічний захист як складову стресостійкості майбутніх психологів [10], а Яковлева та колеги вивчали домінуючі допінг-стратегії у студентів медичного коледжу [11].

Мета роботи. Дослідити вплив війни на освіту та психологічний стан студентів фахової професійної освіти.

Виклад основного матеріалу дослідження. Війна є одним із найсерйозніших викликів для людства. Вона завдає значних збитків матеріальним цінностям, а також людському життю та здоров'ю. Війна також має негативний вплив на освіту.

Історичний досвід показує, що війна часто призводить до закриття навчальних закладів, вимушеної евакуації студентів та викладачів, а також до зниження якості освіти. У період воєнних конфліктів ускладнюється доступ до освітніх ресурсів, зростає рівень стресу та тривоги серед студентів, що може негативно позначитися на їхньому навчанні.

У сучасному світі війна також залишається серйозною загрозою для освіти. Так, наприклад, у 2022–2023 роках, внаслідок російського вторгнення 3798 закладів освіти постраждали від бомбардувань та обстрілів, 365 з них зруйновано повністю [1].

До середини травня 2022 року тисячі українських цивільних осіб були вбиті або поранені, а мільйони – переміщені в межах країни чи розсіяні до інших, переважно європейських країн.

Курапов та співавтори провели опитування, де взяли участь 589 студентів (69,2%) та персоналу (30,8%) чотирьох університетів. Більшість (97,8%) повідомили про погіршення свого психоемоційного стану зі скаргами на депресію (84,3%), виснаження (86,7%), самотність (51,8%), нервозність (84,4%) та гнів (76,9%). Студенти більше ніж персонал повідомляли в опитуванні про виснаження, почуття самотності, нервозності та гніву, а жінки частіше ніж чоловіки вказували на депресію, виснаження, самотність та нервозність. Однак, незважаючи на ці умови, 12,7% респондентів повідомили, що війна не вплинула на них [2].

У період військових конфліктів студенти можуть зіткнутися з проявами нетерпимості з боку інших людей, що може призвести до їхньої фрустрації, тривоги та навіть депресії.

Для того, щоб протистояти нетерпимості та формуванню толерантного ставлення до інших людей, важливе значення має освіта. Вона повинна сприяти розвитку розуміння та поваги до інших культур та традицій.

У контексті війни освіта може відігравати важливу роль у формуванні толерантності серед студентів. Вона може допомогти студентам зрозуміти причини воєнних конфліктів, а також їхні наслідки для людей різних культур та релігій.

Для вивчення впливу війни на рівень толерантності та стресостійкості студентів ФПО був використаний метод анкетування за допомогою Google Forms. Студентам 1-4 курсів різних закладів фахової передвищої освіти в Хмельницькій області будуть поставлені запитання, спрямовані на вимірювання рівня стресостійкості та толерантності, а також на оцінку деяких психологічних аспектів, які впливають на навчальний процес [3].

Представлене в цій статті дослідження було проведене серед студентів коледжів Хмельницької області, Україна. Загалом 623 студенти з 17 закладів фахової перед вищої освіти в регіоні взяли участь в дослідженні, пройшовши анонімне опитування. Метою дослідження було виміряти рівень стресостійкості та толерантності серед студентів в умовах війни, а також надати практичні рекомендації щодо формування стійкості [3].

Стресостійкість, вимірювана за показником комунікативної толерантності (рис. 1), 377 осіб (61%) продемонстрували високий рівень, а 246 осіб (39%) – низький. Отже, більшість опитаних студентів коледжів Хмельницької області мають розвинену комунікативну толерантність – здатність розуміти та поважати різні погляди, а також конструктивно спілкуватися. Водночас, тим студентам, які продемонстрували нижчий рівень, слід приділити увагу розвитку цієї навички шляхом покращення емоційного інтелекту, подолання стереотипів та практикування ефективної комунікації. Адже комунікативна толерантність є важливим чинником гармонійних стосунків, порозуміння та мирного співіснування.

Базуючись на результатах дослідження, запропоновано практичні поради та стратегії, сфокусовані на стресостійкості як для самих коледжів, так і безпосередньо для студентів, що впораються зі стресом війни. Загалом результати свідчать, що студенти фахових коледжів Хмельницької області демонструють значну стресостійкість у пристосуванні до викликів воєнного часу, чому сприяє відчуття мети, яке вони отримують завдяки навчанню.

На основі проведеного дослідження пропонуються такі висновки та рекомендації щодо покращення освітніх підходів та психологічної підготовки студентів у воєнний період:

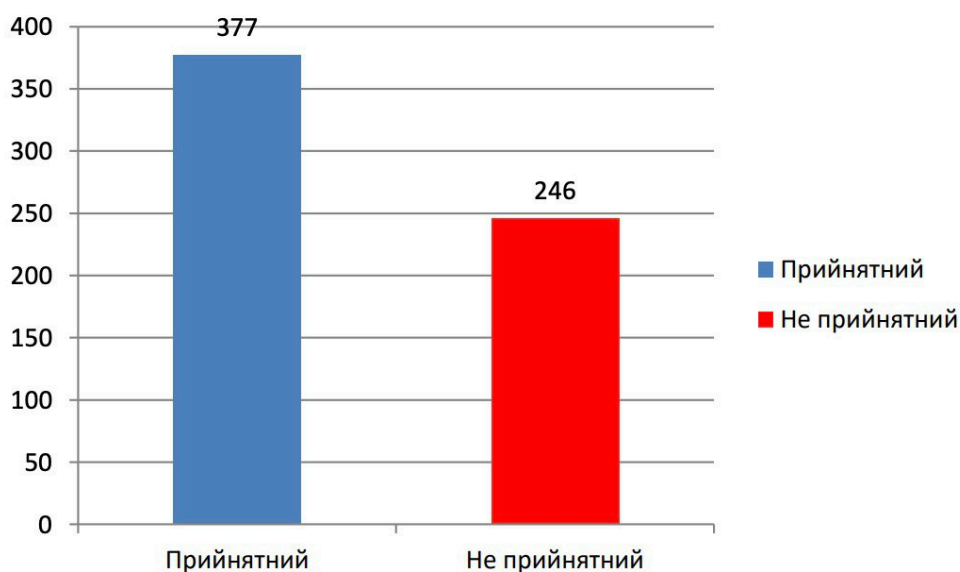

Рис. 1. Рівень комунікативної толерантності

Джерело: [3]

- Впровадження в навчальний процес спецкурсів, спрямованих на розвиток стресостійкості, критичного мислення та емоційного інтелекту студентів.
 - Проведення тренінгів з оволодіння техніками управління стресом та розвитку комунікативної толерантності.
 - Забезпечення доступу студентів до консультацій психолога та психологічної підтримки викладачів.
 - Створення в навчальних закладах атмосфери емоційного прийняття, довіри та взаємопідтримки.
 - Заохочення студентів до участі в волонтерській діяльності, спрямованій на допомогу постраждалим від війни.
- Реалізація цих рекомендацій сприятиме формуванню у студентів життєстійкості та готовності конструктивно діяти в умовах воєнного конфлікту.

Висновки. За результатами досліджень встановлено, що незважаючи на труднощі, більшість студентів демонструє значну життєстійкість чому сприяє їхня прихильність до освіти, однак рівень комунікативної толерантності варіюється, що вказує на необхідності подальшого розвитку цієї навички в деяких студентів задля забезпечення гармонійних стосунків і мирного співіснування.

Загалом дослідження підкреслює, що в умовах війни такі цілеспрямовані види діяльності як освіта, можуть сприяти життєстійкості молоді. Водночас необхідні цільові втручання включно з позанавчальними тренінгами по управлінні стресом, розвитку емоційного інтелекту, подолання стереотипів та опанування ефективної комунікації. Завдяки реалізації комплексного підходу зосередженому на формальному навчальному плані, неформальному розвитку навичок та створенні систем підтримки освітні заклади можуть допомагати зміцнювати здатність студентів впоратися з негараздами і виховувати толерантність. Це є ключовим як для індивідуального благополуччя, так і для більш широкій соціальній згуртованості під час криз воєнного часу.

Список використаних джерел

1. Освіта під загрозою. URL: <https://saveschools.in.ua/> (дата звернення: 20. 01.2024)
2. Kurapov A., Pavlenko V., Drozdov A., Bezliudna V., Reznik A & Isralowitz R. Toward an Understanding of the Russian-Ukrainian War Impact on University Students and Personnel. *Journal of Loss and Trauma*. 2023. P. 167–174. DOI: <https://doi.org/10.1080/15325024.2022.2084838>.
3. Горіховський М., Оганесян В., Лапчинський В. Дослідження факторів формування особистої толерантності у студентів коледжів та практичні рекомендації щодо побудови стресостійкості в умовах війни. *Звіт за результатами дослідження*. 2023. С. 85. DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.8127406>
4. Горіховський, М., Оганесян, В. Використання різних видів навчання студентів фахової передвищої освіти в умовах війни, теорія та практика. *Український Педагогічний журнал*. 2022. № 3. С. 77–89. DOI: <https://doi.org/10.32405/2411-1317-2022-3-77-89>
5. Прохоренко Л. І. Наука і освіта в умовах війни: Інститут спеціальної педагогіки і психології імені Миколи Ярмаченка НАПН України. *Вісник Національної академії педагогічних наук України*. 2022. 4(1). С. 46–52.
6. Human Right Watch Ukraine: War's Toll on Schools, Children's Future Damage from Military Use of Schools, Bombing, Shelling, Looting URL: <https://www.hrw.org/the-week-in-rights/2023/11/09> (дата звернення: 20.01.2024).
7. Війна в Україні штовхає ціле покоління дітей до краю прірви – ЮНІСЕФ URL: <https://www.unicef.org/ukraine/press-releases/war-ukraine-pushes-generation-children-brink-warns-unicef> (дата звернення: 21.01.2024).

8. Kostruba, N., Polischuk, Z. Psychological well-being of students during the war: an empirical analysis. *Psychological Prospects Journal*. 2022. (40). P. 51–61. URL: <https://evnuir.vnu.edu.ua/bitstream/2022-51-61.pdf> (дата звернення 21.01.2024).

9. Прудченко І., Шкатула О., Базелюк Ю. Вплив російсько-української війни на систему вищої освіти в Україні. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2022. Вип 53. Том 2. DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4863/53-2-40>

10. Циганенко А.Р. Психологічний захист як складова стресостійкості майбутніх психологів / Кваліфікаційна робота на здобуття освітнього ступеня «магістр» за спеціальністю 053 «Психологія» (освітньо-професійна програма «Психологія»). ВНПЗ ДГУ, Дніпро, 2022. 18 с.

11. Яковлева М. В., Каламаж Р. В., Гільман А. Ю. Домінуючі допінг-стратегії у студентів медичного коледжу. Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Психологія»: науковий журнал. Острог: Вид-во НаУОА, червень 2022. № 15. С. 78–86.

12. Капітоненко М. Культура миру: посібник з толерантності. Київ: МЦПД, 2022. 100 с.

Lapchynskiy V. V.

*Ph.D. in Agricultural Sciences, Associate Professor,
Dean of the Faculty of Agrotechnology and Nature Management
of Higher Educational Institution «Podillia State University»*

Kamianets-Podilskiy, Ukraine

E-mail: lapchina-inbox@ukr.net

ORCID: 0000-0002-8367-6334

Gorikhovskiy M. V.

*Ph.D. Candidate of Economic Sciences, University Teacher
Category, Trainee of the Ivan Vyhovsky Prize,
Member of the RENET Network of Researchers*

Kamianets-Podilskiy, Ukraine

E-mail: maksym.gorikhovskiy@gmail.com

ORCID: 0000-0002-8777-8071

Oganesyan V. S.

*Ph.D. Candidate of Economic Sciences,
Teacher of the Highest Category,
Deputy Director for Educational Work of College of Economics,
Law and Information Technology*

Kamianets-Podilskiy, Ukraine

E-mail: oganesjan2009@ukr.net

ORCID: 0000-0001-6511-0284

Kondrashov O.

*Ph.D. Associate Professor of the Faculty of Education and Social Work
Thompson Rivers University
Kamploops, Canada*

E-mail: okondrashov@tru.ca

Abstract

The article is devoted to the study of the impact of the war on the education and psychological state of students of vocational training institutions in the Khmelnytskyi region.

The article examines the historical context of the war and its impact on educational processes, establishes the relationship between war events and the formation of tolerance among students of vocational training.

Despite the challenges, most students demonstrate considerable resilience, aided by their commitment to education. However, the level of communicative tolerance varies, which indicates the need for further development of this skill in some students in order to ensure harmonious relations and peaceful coexistence. The study emphasizes that in the conditions of war, such a purposeful activity as education can contribute to the vitality of young people. At the same time, targeted interventions are needed, including extracurricular training on stress management, emotional intelligence development, overcoming stereotypes, and mastering effective communication.

On the basis of the conducted research, it was concluded that the war has a significant impact on the education and psychological state of students, the war can lead to a decrease in the quality of education, a deterioration in the psychological state of students, and an increase in the level of stress and anxiety.

Key words: war, education, tolerance, stress resistance, students, professional education.

References

1. Education is under threat. Retrieved from <https://saveschools.in.ua/> [in Ukrainian].
2. Kurapov, A., Pavlenko, V., Drozdov, A., Bezliudna, V., Reznik, A & Isralowitz, R. (2023). Toward an Understanding of the Russian-Ukrainian War Impact on University Students and Personnel. *Journal of Loss and Trauma*. pp. 167–174. DOI: 10.1080/15325024.2022.2084838.
3. Gorikhovskiy, M., Oganesyan, V., Lapchynskiy, V. (2023). Doslidzhennia faktoriv formuvannia osobystoi tolerantnosti u studentiv koledzhiv ta praktychni rekomendatsii shchodo pobudovy stresostiikosti v umovakh viiny [Study of the factors of formation

of personal tolerance in college students and practical recommendations for building stress resistance in war conditions]. Report on the results of the study. 85 p. DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.8127406> [in Ukrainian].

4. Horikhovskiy, M., Oganesyanyan, V. (2022). Vykorystannya riznykh vydiv navchannya studentiv fakhovoi peredvyshchoi osvity v umovakh viiny, teoriia ta praktyka [The use of different types of training of students of vocational pre-university education in the conditions of war, theory and practice]. *Ukrainian Pedagogical Journal*. Vol. 3. P. 77–89. DOI: <https://doi.org/10.32405/2411-1317-2022-3-77-89> [in Ukrainian].

5. Prokhorenko L. I. (2022). Nauka i osvita v umovakh viiny: Instytut spetsialnoi pedahohiky i psykholohii imeni Mykoly Yarmachenka NAPN Ukrainy [Science and education in the conditions of war: Mykola Yarmachenko Institute of Special Pedagogy and Psychology of the National Academy of Sciences of Ukraine]. *Bulletin of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine*. 4(1). pp. 46–52. [in Ukrainian].

6. Human Right Watch Ukraine: War's Toll on Schools, Children's Future Damage from Military Use of Schools, Bombing, Shelling, Looting Retrieved from: www.hrw.org/the-week-in-rights/2023/11/09.

7. UNICEF (2023). Viina v Ukraini shtovkhaie tsile pokolinnia ditei do kraiu prirvy [The war in Ukraine is pushing a whole generation of children to the edge of the abyss]. Retrieved from: <https://www.unicef.org/ukraine/press-releases/war-ukraine-pushes-generation-children-brink-warns-unicef> [in Ukrainian].

8. Kostruba, N., Polischuk, Z. (2022). Psychological well-being of students during the war: an empirical analysis. *Psychological Prospects Journal*. 2022. (40). P. 51–61. Retrieved from: <https://evnuir.vnu.edu.ua/bitstream/2022-51-61.pdf>

9. Prudchenko, I., Shkatula, O., Bazelyuk, Y. (2022). Vplyv rosiisko-ukrainskoi viiny na systemu vyshchoi osvity v Ukraini [The influence of the Russian-Ukrainian war on the system of higher education in Ukraine]. *Current issues of humanitarian sciences*. Iss. 53. Vol. 2. <https://doi.org/10.24919/2308-4863/53-2-40>. [in Ukrainian].

10. Tsyganenko, A. R. (2020). Psykholohichniy zakhyst yak skladova stresostiikosti maibutnikh psykholohiv [Psychological protection as a component of the stress resistance of future psychologists]. *Qualification work for obtaining a master's degree in specialty 053 "Psychology" (educational and professional program "Psychology")*. Dnipro. 18 p. [in Ukrainian].

11. Yakovleva, M.V., Kalamazh R.V., Gilman, A.Y. (2022). Dominuiuchi dopinh-stratehii u studentiv medychnoho koledzhu [Dominant doping strategies among medical college students]. *Scientific notes of the National University "Ostroh Academy". "Psychology" series: a scientific journal*. Ostrog: Publication of NaUOA. No. 15. P. 78–86. [in Ukrainian].

12. Kapitonenko M. (2022). Kultura myru: posibnyk z tolerantnosti [Culture of peace: a guide to tolerance]. Kyiv: MCPD, 2022. 100 p. [in Ukrainian].